Сонце сіло ген далеко за стару чорну цегельню, а з ним закотилася й блискуча, гомінка днева радість, і тихий, спокійний сум огорнув клопітну землю. Вечірня прохолода викликала вечірню тишу, повну таємних, незрозумілих шепотів, зітханнів, шамотні. Людська говірка виразніш залунала попід шахтарськими облупленими будинками, й молодий, бадьорий парубоцький або дівчачий регіт, безладні пісні, скигління дешевої гармошки розітнулись гучніш довкола, покотилися розлогими ланами й журною луною відбилися в далеких вербах над ставком у балці.

За рядками шахтарських халупок, через копець, починалися широкі панські лани з високими житами та зеленими пшеницями. Ліворуч гадюкою звивалася й зникала в далечіні залізниця з своїми темними, густими посадками; якраз насупроти чорною роззявленою пащею малювався місток під залізницею; далі, в лощині, миготів ліхтар будошника.

* * *

Китька ніколи не грався в гурті з товаришами. Перестрибнувши копець, він сідав під стіною високого жита в траві й байдуже слідкував очима за їхньою пустотою. Просто перед ним, за хатами, стриміла до неба гостроверха будівля над шахтою, з немигаючими блискучими плямами громовинного світла. Праворуч од неї розкидано було без ладу різні будови, зроблені нашвидку, риштування, купи глини, чорнів грубий барабан, і блимали тьмяно звичайні ліхтарі,— все місця, до гидоти знайомі Китьці. Там копали нову шахту, й Китька щодня ганяв круг барабана коня, накручуючи довгу кодолу, якою витягали з глибокої проходки (колодязя) сірий, холодний, мокрий глей. Увірилося все те хлопцеві, й він ніколи не дивився в той бік, а коли не було поблизу дітвори, то, спершися на лікті, втопляв він свій погляд у землю й лежав так, нерухомо, мовчки, аж поки ласкава, злототкана красуня ніч накидала на все непрозорий серпанок свій.

Тоді він лягав горілиць і, замислившись, дивився у стемна-синє зоряне небо, милував очима далекі привітні зорі, окрасу ночі; слухав, як дзвінко ляскали в тихім повітрі голоси невгаваючої дітвори, як журно сюрчали в житі незримі цикади, падьпадьомкав поблизу закоханий перепел і набридливо крюкали в ставку жаби, заважаючи слухати лагідну музику чудової літньої ночі.

Про що думав Китька?.. Якби хто підійшов і спитав його: "Про що ти, Китько, мариш, лежачи в траві?", то він запевне й не зрозумів би навіть, чого, власне, від нього треба комусь, а тільки широкими переляканими очима подивився б на нахабу, що так раптово перебив його тихий загадковий спокій.

Та, справді, й відповідати йому не було чого, бо Китька ніколи ні про що не думав окремо, а якось про все разом... Він увесь, всією істотою зливався з ніччю, з зорями, з повітрям, з пахощами ланів — і почував себе нероздільною частиною великого всесвіту... Часто-густо Китька тут і засне, було, і спить міцним гарним сном, з хорошою усмішкою на видочку, аж поки хрипкий, деручий гудок з шахти не підводить його разом із сонечком. Тоді він стрімголов біжить до своєї артілі, нашвидку вмивається, сідає з дорослими шахтарями снідати й з ними ж таки йде після сніданку на шахту поганяти коней. Де він ночував? чи вечеряв, чи ні?.. Ніхто тим не клопотався, нікому не було до того діла. Китька був сам по собі.

У хлопця не було ні матері, ні батька. Мати померла ще як йому було чотири роки, а батька позаторік задавило в шахті величезною грудкою глею, що обвалилася тоді, як він рубав вугілля. Китька був кругом сирота. Його взяв до себе двоюрідний материн брат, Китьків дядько, похмурий гладкий рядчик. А щоб хлоп'я не їло дурно хліба, дядько поставив його поганяти коней коло нової про. ходки.

Так Китька й працював щодня за харч та за одежу. Всі звали його Китькою; тільки дядько, вважаючи на своє поважне становище, не

дозволяв собі такого легкодумства і, як треба було (рідко випадала така милость), то звав його Микитою.

Ніхто не любив Китьки. Людям, замордованим каторжною працею, ніколи було любити, ніколи й думати про такі дрібниці. Китька відповідав тим самим. Він почував надзвичайну приязнь тільки до рудої приблудної собаки Кудли, мабуть, за те, що та не мала певного захистку й тинялася од смітника до смітника, вишукуючи пожитку, і взимку ночувала, залізши до чийогось сараю так, щоб ніхто не бачив, а влітку — де попало.

Але останніми часами й Кудла зрадила Китьку, блукала невість де, а коли часом він стрівав її, то вона, крутнувши хвостом і нагнувши голову, ніби від сорому за своє зрадництво, тікала безвісти.

* * *

Сьогодні свято.

Китька ще за сонця заліз на своє місце під жито, ліг, підпер голову долонями й байдужо дивився, як шах гаренята гралися в м'яча. Його не кортіло до них, і вони знали це й не зважали на нього, немов його й не було поблизу. Вряди-годи, коли м'яч закочувався за копець аж до Китьки, який з хлопчиків, перестрибнувши рівчак, знаходив м'яча й зачіпав Китьку.

— Нудно, Китько?

Китька мовчки вовком дивиться на хлопця.

— Гайда до нас!

Мовчання. Хлопець поспішає до товаришів і в ту ж мить забуває про Китьку.

Взагалі хлоп'ята поводилися з ним лагідно, бо трохи боялися мовчазного дикуна: Китька митецьки тямив влучати камінням і завсігди при такій нагоді відступав, як лев, жбурляючи влучно всім, що траплялося під руку, й спритно ухиляючись від граду, що сипався на нього з усіх боків.

Починало сутеніти. Дитячі постаті невиразно майоріли в темряві. Шахтаренята залишили М'яч і борікалися з дзвінким реготом і галасом. Китька перевернувся горілиць, забув про все и дивився в небо це кліпаючи, пильно, уважно, ніби хотів розгадати довічну таємницю зірок.

Зненацька почув він знайоме ймення.

— Хлопці, Кудла! — гукнув хтось голосно.

Китька миттю сів. "Невже Кудла? — промайнула йому думка.— Де вона взялася?"

— Кудла, на! на!

— Не йде, проклята...

— Пронька, винеси хліба.

— Хлопці, причепимо чайника.

— Де ж він?

— Ось я зараз.

Китька знав, що в рівчаку осторонь лежить старий бляшаний чайник, який був хлопцям ще недавно за іграшку, а потім закинуто його геть у рівчак. Знав він і те, що то "причепити чайника", тому й не

завагався довго, а кинувся рятувати Кудлу. Мов опечений, вискочив він з-під жита навперейми хлопцеві, та не встиг: той вже вхопив чайника, здивовано подивився на Китьку й побіг до товаришів.

— Віддай чайника!— несамовито крикнув Китька й почув, як щось здавило в горлі, стрельнуло в ніс, затуманило очі сльозами безсилого гніву.

— Оввa! — задерикувато зареготався хлопець.— Навіщо він тобі?.. Ми Кудлі до хвоста начепимо.

Кілька нічого більш не промовив, а тільки зціпив зуби. Лютий гнів давив його... Важко одсапуючи, він нагнувся й мацав руками круг себе, шукаючи камінюки.

Тим часом дітвора весело реготалася. Пронька виніс з хати шматок хліба й простягнув Кудлі. Вона підгорнула хвоста, жалібно скавчала й плазувала перед ним по землі, потім взяла хліб і жадливо почала їсти, а хлопці в'язали до хвоста чайника. Кудла почувала своїм собачим серцем, що їй хотять зробити якусь прикрість, але — вона хотіла їсти.

— Вже! пускай!

— Штовхони її ногою!

Кудла не йшла. Вона перекинулась на спину й благаюче дивилася на своїх катів.

В цю мить щось хряснуло. Страшенний вереск і плач пронизав ніжну тишу вечорову... Мов сполохані горобці, кинулись діти врозтіч, а Кудла, перелякана лементом, чимдуж чкурнула геть. Порожній чайник теліпався у неї ззаду, бив її по ногах, грюкотів, дзеленчав по сухій землі, Кудла обкрутнулась, ухопила себе зубами за хвоста, заверещала од болю й знов побігла, волочучи за собою нахабне страховисько. Чайник

не давав їй бігти. Вона ще кільки разів зупинялася, крутилась на однім місці, намагаючись перегризти мотузка. Нарешті мотузок зсковзнувся з хвоста, й Кудла кулею понеслась попід житом. їй здавалося, що за нею женуться з грюкотом і галасом.

Воно й справді чути було гомін і тупотняву. Але вона помилялася: то далеко гомоніла дітвора, сполохана несподіваною пригодою, а слідком за нею нісся, як вітер, Кілька. Він перейнявся однією думкою, одним бажанню": догнати Кудлу й відчепити чайника. Хлопець біг, дослухаючись, де саме торохтить і дзвенить чайник.

Так добіг Кілька до залізниці, зупинився й почав дослухатись. Здалека донісся до нього свищик паровоза й гуркіт поїзда, а навкруги було тихо. "Де ж вона ділася?— думав Китька, втопивши гострі очі в нічну пітьму.— Невже побігла?.. Ні, навряд. Десь тут, мабуть".

Він пішов поволі понад залізницею. Порівнявшись з містком, Китька раптом почув з-під нього неприязне гарчання. Видимо, ходу його почула Кудла.

— Кудла! Кудла!— ласкаво гукнув хлопець. Але вона загарчала ще дужче.

— Чудно,— дивувався Китька.— Чого вона залізла під місток? І чого вона гарчить? Мабуть, не пізнала... Хіба полізти?"

Китька пірнув у чорну нору. Кудла лютим гавканням привітала непроханого гостя, але поза цим гавканням почув Китька щось інше, від чого його серденько хутко-хутко затіпалось. Він прожогом вихопився з-під містка, бо Кудла, видимо, лютувала не жартома і націлювалась підлатати штани завзятому хлопцеві.

— Щенята... У неї щенята,— посміхнувся Китька.— Ще малі, мабуть, бо тільки вищать. Тим вона й лиха така — боїться, щоб не забрав, дурна.

Він зрадів, ніби знайшов щось дороге-дороге. І пригадалося йому, як Кудла недавно ще плазувала перед хлопцями, щоб підживитись шматком хліба.

— Вона голодна, сердешна,— догадався Китька й миттю зник у темряві.

А Кудла вернулась до щенят в кубло, вирите нею під містком, і припустила їх до свого виснаженого, порожнього вим'я. Вона вже трохи заспокоїлася після недавньої пригоди з шахтаренятами, й тільки невтихомирений голод давався взнаки. Щенята (їх було аж шестеро) жадливо дорвалися до матері, та, не знайшовши молока, жалібно мурчали й скавчали. Кудла винувато облизувала їх, ніби бажала заспокоїти, приголубити й безмірною ласкою надолужити їм недостачу молока.

Над містком з шаленим гуркотом і пихтінням пролетів довгий поїзд і розсипав тисячі іскор. Скількись їх упало крізь дошки під місток, і болісно блиснули Кудлині очі, повні безмежної муки й розпачу. Боляче нило сухе, плесковате вим'я, пекло всередині в шлункові, висхло в роті. Кудла не витримала цих мук, раптом схопилася, скинувши з себе щенят. Вони гепнулись об землю й заскиглили. Кудла вийшла з-під містка, підняла голову й сумно-сумно завила. Глузливим реготом донісся до неї гуркіт поїзда; з неба байдужо дивились злотистовії зорі, а з жита вразливо западьпадьомкав ситий перепел... Довго вона вила, переміняючи тягуче виття на гавкання та на безнадійне скигління,— чи то ридала, чи то нарікала на свою собачу долю, чи, може, виливала свою зненависть і кляла ввесь світ...

По дорозі почулося дрібне гупання босих ніг по м'якій пилюці. Кудла вщухла й сховалася під місток: вона не хотіла виявляти свого горя перед жорстокими, байдужими людьми.

Коли гупання наблизилось, сука вороже вишкірила зуби й загарчала. Стара, замордована голодом, вона звикла тільки до стусанів, камінюк, що ними здебільшого частували її люди, не тільки малі, а й дорослі, звикла, що з підходом людини завсігди треба сподіватись лиха або якої-небудь капості, тому не ждала вже ні од кого добра. Китька, почувши гарчання, зрадів, що Кудла не втекла звідсіля нікуди. Він поліз під місток, зацмокав приязно губами й простяг поперед себе величезний окраєць житнього хліба. Гострий пах свіжого хліба дражливо залоскотав у надто чулім носі старої суки: вона знишкла, але неймовірно не рушала з місця. Отже, Китька так щиро, так запобігливо тикав їй під ніс свій подарунок, що вона нарешті підвелась, обережно взяла зубами хліб, обхопила його передніми лапами й почала вгамовувати пекучий давній голод...

* * *

Китька спізнився до сніданку. Він прибіг просто на шахту й став до роботи.

Прийшов похмурий дядько, вилаяв скількох шахтарів за недбальство, обдивився роботу, дав деякі вказівки старшому робітникові. Нарешті погляд свій зупинив на Китьці. У хлопця тьохнуло в серденьку. Довго дядько дивився на нього з-під насуплених брів, ніби вперше бачив його, потім нешвидко підійшов до Китьки, вхопив за чуба й тричі боляче крутнув його своєю дужою рукою. Китька зціпив зуби від болю, але не заверещав, щоб робітники не глузували, а тільки прошепотів: "За віщо?"

Дядько твердим, грубим, як з барила, голосом спокійно промовив:

— Ти навіщо учора увечері провалив голову ковалевому хлопцеві?

— Нехай не зачіпає.

— Ах ти ж поганець! Гляди мені!.. Коли ще раз почую, я з твоєї спини писанку зроблю! Чув?

Китька мовчав і з ненавистю дивився кудись набік.

— Гляди ж,— не діждавши відповіді, посварився дядько на Китьку грубим м'яким пальцем і одійшов, в ту ж мить забувши про таку дрібницю, не варту його величного становища. Певна річ, що й покарав він Китьку тільки так, щоб той не забував про дядька та щоб коваль більш не докучав. Китька гаразд це тямив, тому й не дуже зважав на дядькові погрози.

Була спека. Китька нетерпляче ждав гудка, бо страшенно хотів їсти. Вже кілька разів підходив він до цебра й заспокоював голод холодною водою. З думки йому не йшли Кудлині щенятка. Він сьогодні не вмивався, й од рук його й досі чути було цуценячий пах. Але цей пах збуджував в його гарячій голові гарні, приємні думки й викликав на видочок щасливий усміх. Ще з більшою нетерплячкою, ніж про обід, думав Китька про вечір, коли можна буде знов чкурнути туди, під місток, до Кудли.

— Стривай,— майнуло хлопцеві в голові,— а що скаже мені тітка Гапка за те, що я вчора зцябрив у неї окраєць хліба?.. Ну, та одбрешусь як-небудь. А от Кудлі треба було б принести увечері ще чого попоїсти... Що б його вигадати?

Китька знав, що вдруге навряд чи вдасться поживитись з тітчиної полиці, бо вона, запевне, помітила крадіжку й ховатиме хліб, а за обідом або за вечерею також не урвеш, бо робітники, безперечно, спитають, навіщо йому такий шмат хліба?

І Китька почав думати, як би його так прихитрувати, щоб нагодувати Кудлу.

Ось почувся й давно бажаний гудок. Робота припинилася. Китька розпріг коня, одвів його на стайню й прибіг до своєї казарми. Робітники вже побавили руки й лагодились обідати. Китька хутко вмився, Втерся пеленою своєї брудної сорочки й сів вкупі з дорослими. На превелике диво, куховарка Гапка не тільки не лаяла його, а ще погладила по голівці й спитала, чого він не приходив вечеряти й снідати.

— Не хотілося їсти... Та я ж...— засоромився Китька,— одрізав собі...

— Бачила, бачила... Ну, та що самий хліб... А ти б повечеряв, а тоді йшов би гуляти, куди схотів...

Хлопець на мить замислився й раптом прояснів: нарешті він вигадав, як запобігти лихові!..

Прийшов вечір. Китька виголодався й підтоптався таки доволі, але, захоплений однією думкою про Кудлу, він не помічав утоми. Перед вечерею підійшов він до куховарки й промовив непевним голосом:

— Тітко... я не буду й сьогодні вечеряти — не хочеться... й не буду. Дайте мені шматок хліба, й доволі... Та тільки великий...

— Оце, хай Бог милує! Як же таки два дні без вечері й без сніданку? — здивувалася куховарка.— Не вигадуй мені, сідай вечеряти. Що з того хліба?..

— Я не хочу вечеряти, дайте хліба.

Хлопцеві дуже хотілося їсти, але він боявся, що як повечеряє, то куховарка дасть мало хліба.

— Хм... Куди ж ти підеш?

— У поле.

Вона звикла до того, що Китька часто не ночував дома, й більш не розпитувала, а одрізала йому трохи не півхліба й хотіла дати дрібок солі, та Китьчиного вже й сліду не було.

Побіг він не просто до містка, а всякими манівцями, щоб товариші не запримітили його й не натрапили часом на Кудлине кубло. Кудли не було біля щенят: видимо, побігла десь на роздобутки. Китька повитягав з нори всіх щенят й, милуючись ними, просидів під містком увесь вечір, аж поки прибігла Кудла.

* * *

Пройшло тижнів зо два. Щенятка вже підросли трохи й самі вилазили з кубла гратись, забігали аж у пшеницю й тим завдавали великого клопоту матері. Кудла страшенно турбувалася тоді, бігала від одного до другого, гарчала на них, вдаючи з себе сувору. Їй і любо було дивитись, як радо граються дітки, і боязко лихої людини. Та опецькуваті собачата й самі, почувши часом ще здалека важку ходу або гуркіт поїзда, прудко котилися, підгорнувши хвости й прищуливши вуха, до гурту й ховалися під місток. З глибокої нори, що вигребла задля них дбайлива мати, блищали тільки їхні здивовані оченята й чулось ляскливе, одривчасте гавкання, в якім було не стільки того завзяття, скільки кумедного переляку.

Була неділя. Китька з самого ранку товкся біля щенят. Вони звикли до нього, й одне поперед одним лізли йому до рук, сіпали зубенятами за штани, а коли він вдавав, що тікає вони, шестеро, висолопивши язички, як груші, котили за ним, плутались в траві, перекидались часто на спину, не вдержавшись на куцих, слабеньких ніжках, підводились і знов бігли навздогінці. Кудла йшла ззаду й, помахуючи хвостом, тривожно слідкувала переляканими очима за жвавими цуценятами. Коли Китька

зупинявся й присідав або простягав до них руки, вона перша підбігала до нього й лизала йому руки, виявляючи подяку й щиру приязнь.

Ось нахмарило. Граючись із щенятами, Китька й не помітив, як з півночі насунулась важка чорна хмара. Глухо розітнувся довкола перший гуркіт грому. Повіяв холодний вітрець, якийсь чужий і недоречний після нерухомої спеки, й примусив озирнутись навкруги. Тривожно захвилювались з химерним шелестом пшениці, закурилась пилюка по шляхах. Ген вдалині заторохтіла межею повозка: хлопець-підліток піднявся на ноги й завзято замахав батогом, підганяючи ледачу шкапину, щоб за дощу доскочити хати.

Хмара обхопила півнеба, й чудно було дивитись, що на другій половині неба не блукало ані хмариночки. Низько понад хлібами літали жайворонки, розшукуючи захистку: вони перестали співати й метушливо перелітали з одного місця на друге. Через залізничий вал перестрибнув чийсь собака й зник у пшениці; за ним з грюкотом покотились камінчики з валу. Кудла підняла хвіст, наїжила шерсть і хотіла бігти за ним, та роздумала і тільки скількись разів гавкнула услід.

Загриміло ближче й дужче, Китька, ляпаючи долонями, загнав щенят в кубло, а сам чимдуж ушкварив шляхом додому.

Кудла лягла біля входу й не пускала цікавих з нори. Взагалі вона почувала себе непевно. Її не лякав блиск сліпучої блискавиці й оглушаючий гуркіт грому, не лякав і дощ: не раз періщив він їй боки, та й діти під містком гаразд були заховані від нього. Але цим разом неспокійно блищали з темної діри її очі.

Вітер дужчав. Запахло дощем. Пшениця хилилася колосом до землі, немов уникаючи незримого удару, підіймалася хвилями й знов хилилася. Вдалечині, на обрію, хмарою йшла пилюга. Дужий вітер хижо гудів під містком. Нарешті буйними краплями важко застукав дощ. Щохвилини він дужчав і дужчав, і незабаром нічого вже не можна було розібрати,

опріч гуркоту грому, реву дощу й виття вітру. Блискавиця безперестану прорізувала небо в різних напрямках. Посипався град і дрібно заторохтів по шпалах та по рейках над головою у Кудли.

За чверть години під місток ринула з гори мутна, холодна вода, піднімалася все вище й вище, нарешті затопила й Кудлине кубло. Сама вона з страшенним криком ледве встигла вихопитись й випливти з бурхливого потоку на землю. Чула Кудла, як заскавчали щенята й раптом ущухли: вода залила їх у кублі й понесла за собою. Сука кілька разів кидалась проти води до містка, та годі було доступитись до нього. Сердешна мати стала осторонь і сумно-сумно завила. Буйний град боляче бив її по голові, пронизливий вітер валив з ніг, та вона того нічого не помічала: пекуче несподіване горе затьмарило їй розум...

Вона вила...

За годину дощ перестав. Чорна хмара посунулась далеко на захід. По небу де-не-де носилися важкі ще хмарки. Проглянуло сонечко й радісно освітило мокру землю, весело одсвічувалось у калюжах, у безлічі іскор на рослинах. Знов усе ожило, загомоніло. Та Кудлі той блиск соняшний здавався за глузливу, образливу, недоречну усмішку з її нерозважливого горя. Вона побігла понад водою, що озером стояла у виїмці побіч з залізницею, й шукала любих загиблих дітей...

Китька підкачав вище колін холоші і, не поспішаючись, пішов навідатись до щенят. Ще здалеку почув він Кудлине виття й догадався, що сталася якась страшна пригода. Серце йому застукало. Він побіг. Коли Китька поліз через воду під місток, то не побачив і сліду Кудлиної нори: її замулило. Немов чим важким ударило його по голові. Він хутко вихопився звідтіль, сів на залізничому валу в мокрий пісок і гірко-гірко заридав...